

ISSN
2547-989X

Sinop Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

Araştırma Makalesi

Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (1), 732-751

Geliş Tarihi:26.04.2023 Kabul Tarihi:22.05.2023

Yayın: 2023 Yayın Tarihi:31.05.2023

<https://doi.org/10.30561/sinopUSD.1275865>

<https://dergipark.org.tr/sinopUSD>

OSMANLI DEVLETİ'NDE HUKUKUN KÖKENİ: ÖRFİ HUKUK, KANUN- NAME VE DİNİ HUKUK (ŞER')

Fikriye ERKUL*

Öz

Büyük bir coğrafyada hakimiyet kuran Osmanlı Devleti farklı din ve mezhep mensuplarını bünyesinde barındırıyordu. Devletin kurucu unsuru Türk-Müslüman olmakla birlikte özellikle Balkan coğrafyasında gayrimüslim reaya büyük bir oranda yer aldı. Bu farklı unsurların idaresinde, Osmanlı fethi öncesinde var olan hukuki uygulamalar pek çok kez Osmanlı fethi sonrasında bazı değişikliklerle birlikte yürürlükte kaldı. Bu durum, esnek olarak nitelenen Osmanlı yönetim anlayışının önemli bir parçasını oluşturdu. Bu makalede Osmanlı Devleti'nde Türk- Müslüman nüfusun yoğun olduğu ve tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde hakim olan hukukun kökenine yer verildi. Osmanlı Devleti'nin hukuki anlamda şer' i veya örfi bir devlet mi olduğu tartışmalarından bağımsız olarak yeri geldikçe şer' kavramına da değinilerek, örf ve örf ile birlikte yine bu kavramı ifade eden töre, yasak, adet, kanun gibi eski Türk hukukuna dair kavramlar üzerinde duruldu. Örfi hukukunu temsil eden Osmanlı kanunnameleri ışığında Osmanlı Devleti'nde örfi hukukun kökeni ve uygulama sahasına yer verildi. Bu kapsamda ilk Osmanlı kanunnamesi kabul edilen Fatih Kanunnamesi başlangıcında yer alan "atam dedem kanunudur" ibaresi Türk-İslam hukukunda örfün önemini net bir şekilde ortaya koyar. Bundan sonraki Osmanlı kanunnameleri temel olarak bu kanunnamenin tekrarı veya günün ihtiyaçları doğrultusunda genişletilmiş formudur. Daha sonraki kanunnamelerde de pek çok defa yer bulan "kadim" olana atıftan maksat yine eski Türk hukukudur. Bu hukukun kaynağı ise örfi hukuk veya töre dediğimiz kurallardır. Örf kavramı aynı zamanda sultanın icra yetkisi, gücü anlamına da gelir. Burada örfi hukuku temsil eden kanunname ile dini hukuku temsil eden şer' kavramı ile bu kavramların Osmanlı belgelerinde kullanımı ve son olarak kanun ibaresinin yerini şer' e bırakması üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Örf, Kanunname, Şer'

The Origin Of Law In The Ottoman State: The Concept Of Custom Law And Religious Law

Abstract

The Ottoman Empire which ruled over a large geography, included members of different religions and sects. Although the founding element of the state was Turkish-Muslim, non-

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Anabilim Dalı, fikriyeboy@hitit.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6070-120X>

Muslim people took a high place, especially in the Balkan geography. The legal practices of these different elements that existed before the Ottoman conquest, regardless of whether they were Muslim or non-Muslim, were mostly considered after the Ottoman conquest and remained in effect. This situation formed an important part of the flexible Ottoman management approach. In this article, the legal practices in the regions where the timar system was applied in the Ottoman Empire and where the Muslim Turkish population was dense are given. Regardless of the debates on whether the Ottoman Empire was a religious state, or a state based on customary law, only the concept of shar was referred to when appropriate, and concepts such as custom or tradition prohibition (yasak) of old Turkish law were included. These terms are sometimes used together and sometimes interchangeably. In the light of the Ottoman's code of laws that represents customary law, the basis and application of customary law in the Ottoman Empire were given. At the beginning of the Fatih's code of law, which was accepted as the first Ottoman law, there is the phrase "the law of my ancestors". It is seen that the laws made after Fatih are basically a repetition or a slightly expanded version of this law. The purpose of referring to the "ancient" (kadim), which has also been found many times in the later laws, is the old Turkish law. The source of this law is the rules that we call customary law (örf) or just custom (töre).

Keywords: The Ottoman, Customary, Code of Laws, Şharia Law

Giriş

Her toplumun kendine özgü sözlü ya da yazılı kuralları, yasaları, toplumsal düzeni ve idare mekanizması vardır. Bu sözlü ya da yazılı yasalar her toplumda farklı koşulların etkisi ile farklı şekilde belirir. Toplumların kendine özgü bu yasaları başka toplumlarla çeşitli sebeplerle temas sonucu az ya da çok başka kültürlerin tesiri altında kalabilir.

Sami kökenli topluluklarda din, Atinalılarda felsefe, Kartacılarda ticaret, Rodos'ta denizcilik alanında yasaların gelişmiş olması gibi örneklerden de anlaşılabilir üzere her toplumda yasaların temelini ve özgünlüğünü coğrafya, ticaret, yaşam koşullarının bağlı bulunduğu diğer sosyo-iktisadi koşullar, geçim kaynakları, çeşitli iç-dış mücadeleler, inanç ve gelenekler oluşturur (Rousseau, 2006, s. 67). Bu bakımdan kanunlar düzenlenirken ülkenin tabii ve kendine has özellikleri dikkate alınmalıdır. Kanunlar kendi içinde köken, dayandığı temel meseleler, kanun koyucunun durumu veya inisiyatifi gibi çeşitli sebeplerden kaynaklanan bağlarla birbirine bağıntılıdır (Montesquieu, 2014, s. 47-48). Kanunlar düzenlenirken toplumu bir arada tutan bu bağlar dikkate alınmaz ise yürürlükte olan yasalar toplum realitesi ile

uyuşmaz. Böyle bir uyuşmazlığın beraberinde pek çok toplumsal sıkıntıya yol açması kaçınılmaz hale dönüşebilir.

Toplumların yasama faaliyetleri hukuk tarihi açısından iki döneme ayrılır. Birincisi yazılmamış hukuki kurallar örf ve adetten oluşan örfi hukuk devri ikincisi ise yazılı kanunlar devridir (Arsal, 1947, s. 13).

Eski Türk toplulukları söz konusu olduğunda kendine has hukuk düzeninin adı “töre”dir. Bu kapsamda Türk hukukunda, hukuk ve hukuki uygulamalar töre, örf, adet, yasa, gelenek gibi kavramlarla ifade edilir. Türk kültürünün en eski kaynaklarından Orhun abidelerinde pek çok defa “törü” kelimesi geçer. Burada il ve töre kavramının genellikle birlikte kullanıldığı görülür. Buna göre il'in ve törenin bozulması veya kazanılması birbirine sıkı sıkıya bağlıdır (Ergin, 2015, s. 41-73). 11. yüzyıla ait Türkçe sözlük Divân-ı Lugât-it Türk'e göre “törü” sözcüğü, görenek, adet anlamlarına gelir. Sözlükte törenin önemi, “il bırakılır, görenek bırakılmaz” şeklinde örnekler ile açıklanır (Atalay, 2013, s. 221). Kutadgu Bilig'de töre kavramı pek çok kez vurgulanır. Eserde, kavram bazen kanun ve bazen de usul ile birlikte yer alır. Kutadgu Bilig'e göre beylik çok iyi bir şeydir ancak daha iyi olan kanundur ve kanunu doğru uygulamak gerekir. Burada beylik işini en iyi beylerin bildiği, kanun, nizam, örf ve adetin beylerden geldiği kaydedilir (Arat, 1959, s. 43-117-147-159-185).

Kanunun kaynağı ise töreyi de kapsamakla birlikte sultanın emirlerini de içerir. Buradan da anlaşılabilceği gibi töre, örf, adet, nizam, gelenek gibi bazı kavramlar eski Türk hukukunda birbirinin yerine kullanılan ve hukukun kaynağına işaret eden temel kavramlardır.

Bu makalede eski Türk hukuku, kaynakları ve bu hukukun Osmanlı Devleti dönemindeki tesiri üzerinde duruldu. Mazisi uzun asırlara dayanan, pek çok kez tecrübe edildikten sonra ortaya çıkan bu toplumsal kurallar, töre veya örf, adet, gelenek sultanların emirleri ile birlikte Türk devletlerinde yönetim anlayışının merkezinde yer alır.

Töre, Örf ve Yasa

Fatih döneminde defterdarlık, divan katipliği gibi devlet kademesinde önemli görevlere getirilen ve Avrupa kıtasında gerçekleşen pek çok seferde yer alan Tursun Bey töre yerine Arapça kökenli örf kavramını kullanır. Esasen örf ve töre aynı anlamlara gelir. Yazar, örf kavramını, nizam-ı âlem için sultanlar tarafından konulan, siyaset-i sultanî ve yasağ-ı padişahî denilen düzenleme şeklinde ifade eder (Tulum, 1977,s. 13). Bu durum aşağıda Kutadgu Bilig'den yapılan diğer alıntılardan da açıkça anlaşıldığı üzere sultanın yasama yetkisini gösterir. Tursun Bey'in de yer verdiği yasa kavramının ise Moğollar ile tarih sahnesine çıktığı ve XIII. Yüzyılda Türk lehçelerine girmekle birlikte bu durumun bu kavramın Moğol kökenli olduğuna kesin delil olamayacağı, VIII. yüzyılda hakimiyet süren Uygur Hakanı Böğü Han zamanında yazılmış Uygur yazısında düzen ve kanun manasına gelen yasa tabirinin yer aldığı belirtilmiştir (Canatar, 2012,s. 26).

Kutadgu Bilig'de vezirin oğlu olan ve akıllı sembolize eden Ögdülmüş hükümdarı ve adaleti temsil eden Küntoğdu'ya kanun, nizam, örf ve adetin beylerden geldiğini anlatır (Arat, 1959, s.147). Adalet kavramına da vurgu yapılan eserde yöneticilerin halka karşı her zaman adaletli olması, kanunların adaleti sağlamak üzere tesis edilmesi gerektiğinin altı çizilir (Arat, 1959, s. 163-253). Kutadgu Bilig'de doğru kanun buna bağlı olarak zengin reaya, zengin reayadan tahsil edilen vergiler sonucu zengin hazine ve tüm bunların neticesinde de gerekli finansmanın sağlanması sonucu oluşturulan güçlü ordu, döngüsüne ya da daire-yi adalet olarak bilinen ve kökleri Aristoya uzanan yönetim anlayışı yer bulur (Arat, 1959, s. 55; İnalçık, 2012, s. 232).

Eski Türk hukukunu oluşturan unsurlar töre ile birlikte kurultaylarda alınan kararlar ve bizzat hanların iradeleridir (Arsal, 1947, s. 288). Örf kavramı aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde doğrudan sultanın iradesi olarak tanımlanabilir (Mumcu, 2007, s. 24; Heyd, 1973, s. 169).

Töre değişmez kurallar bütünü değildir. Türk hükümdarları zamanın ihtiyaçları doğrultusunda törede değişikliğe gidebilir (Kafesoğlu, 2010, s. 38). Kutadgu Bilig'de örf kavramının kanun, usul, nizam, adet kavramları ile birlikte kullanıldığı görülür (Arat, 1959, s. 159-485). Yunanca kökenli kanun sözcüğü ise daha çok mali konularda, vergi ve reyanın mükellefiyetleri ile ilgili hususlarda kullanılır (Heyd, 2002, s. 52). Adet kelimesi yine töreye işaret eder. Örf, adet, kanun, nizam, usul gibi kavramlar eski Türk hukukunda yazılı olmayan geleneksel hukuku ifade eder. Geleneksel hukuk herhangi bir eğitime ihtiyaç duyulmaksızın topluma ait bireylerin doğuştan itibaren aile ve toplum içinde bizzat gözlemleyerek ya da deneyimleyerek edindikleri hukuk bilgisi olduğundan herhangi bir eğitime ihtiyaç duyulmaksızın nesilden nesile aktarılır. Bu sebeple toplumun tüm bireyleri bu hukuka vakıftır.

İlk Müslüman Türk Devletlerinde Hukuki Yapı

İlk Müslüman Türk devletlerinden biri olan Karahanlı Devleti, İslami görüntü adı altında eski hukuki geleneklerini devam ettirir. Bu devir ve gösterdiği özellikler ortaçağ Türk hukuk tarihi bakımından geçiş dönemi olması sebebi ile ayrı bir öneme sahiptir (Köprülü, 2012, s. 61). Karahanlı döneminde sadece devlet yönetiminde değil vergi konusunda da kaynağını gelenekten alan uygulamalar devam eder (Genç, 1981, s. 94, 263). Yine ilk Müslüman Türk Devletlerinden biri olan Gazneli hükümdarlarının da İslami siyaset gütmelerine rağmen, mali konularda fıkıh yerine Karahanlı Devleti'nde olduğu gibi örfü dikkate aldığı ve Türk kabileleri arasında örfi hukukun uygulandığı anlaşılır. Başka bir dine geçişin henüz yeni bir süreç olması sebebi ile ilk Müslüman Türk devletleri ve devamında Anadolu Selçuklularında da İslam hukukunun çok iyi bilinmiyor olması da muhtemeldir. (Köprülü, 2012, s. 60). Büyük Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey, dindar bir Müslüman olmasına rağmen kararlarında daha çok Türk töre ve yasasını dikkate alır (Köymen, 1967, s. 134). Anadolu'da Selçuklular zamanında daha çok örfi kurallar egemendir (Çağatay, 1994, s. 659). Türk devletleri özellikle kamu hukuku ve kamu menfaati söz konusu olduğunda fıkıh bilginlerinin idealize edilmiş sistemlerini değil realiteye uygun eski Türk geleneklerine göre devletlerini idame ettirir (Mumcu, 2007, s. 26).

Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf ve Hukuk Uygulamaları

Osmanlı Devleti'nde vergiden muaf veya padişah beratı ile resmi bir göreve getirilmiş ve bu görevlerin karşılığı olarak belirli vergilerin toplayıcısı durumunda olan kesim genel olarak askerî sınıf olarak adlandırılır. Bu askeri sınıf kendi içinde ehl-î örf ve ehl-î şer olmak üzere iki kısımdır. Klasik dönemde “kul” kökenli olan ve devşirme sınıftan yetişen ehl-î örf, padişahın icra kuvvetini temsil eder ve gücünü sultana bağlılığından alır (İpşirli, 1994, s. 519; Ergenç, 2012, s. 173). Sancakbeyi, beylerbeyi, subaşı gibi görevlere ehl-î örf mensupları getirilir. Ehl-î şer ise Türk-Müslüman kökenli ailelerden gelen medrese eğitimi almış ve bunun sonucunda ilmiye dediğimiz, imam, kadı, müderris gibi görevlere atanmış görevlilerden oluşur.

Sancak denilen idari ünite içinde yer alan ve sancağa paralel idari bir birim olan kaza idaresi kadının denetiminde yer alır (Akdağ, 2010, s. 421). Ehl-î örf mensubu sultanın icra gücünün temsilcisi sıfatı ile bulunduğu kazanın mülki amiri durumunda olan kadının mahkemede aldığı kararların da uygulayıcısı olarak kabul edilir. Bizzat kazada sultanı temsil eden kadı aynı zamanda ehl-î örfün denetleyicisi konumdadır (Barkan, 1943, s. 114; Kalan, 2011, s. 256-257; Akdağ, 2010, s. 421). İncalcık tarafından Osmanlı klasik dönemi olarak adlandırılan dönemde (1300-1600) tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde sistem genel hatları ile bu şekildedir. Kadı hükmü olmadan sancak beyi ve adamları herhangi bir cezai müeyyide uygulayamaz (İncalcık, 2011, s. 108). Bu bakımdan kadı şer'i ve örfî hukukun temsilcisi konumdadır. Kadı medresede dini ilimleri ve İslam hukuk bilimi olan fıkıh ilmi tahsil ederken örfî hukuku içeren kanunnameleri görevlendirildiği kaza merkezinde var olan uygulamalar, önceki teamüller ile sancak kanunnamelerinden tedris etmiş olmalıdır.

Osmanlı Kanunnameleri ve Örf-î Hukuk

Osmanlı kuruluş döneminde Aşıkpaşazade'nin kaydına göre Osman Gazi zamanında ilk kanuni düzenleme, pazardan alınan ve kaynağı töre ve adet olarak gösterilen bac vergisidir (Aşıkpaşazade, 2013, s. 30). Orhan Bey'in, devlet düzeni ve kanunu, töre ve yasaktan oluşur. Bu sebeple Osmanlı kanunlarına yasak-i Osmanî de denilmiştir (Togan, 1981, s. 122). XV. asırda yasakname terimi de aynı anlamda

kullanılır. Osmanlı imparatorluğunda kanunname terimi zamanla çeşitli düzenlemeler için sıklıkla kullanılan ve daha kapsamlı bir kavram haline dönüşür. Bununla birlikte kanunname tabiri herhangi bir kanun, sadece sultanın emri-fermanı şeklinde de ifade edilebilir. Tek bir ferman şeklinde bir kanun formu olabileceği gibi bütün imparatorlukta ya da belirli bir bölge ve belirli bir sosyal grupta (örneğin, maden yasakları veya yörük grupları, voynuklar hakkında) uygulanması amacıyla yayınlanmış kanunlar da olabilir (İnalçık, 1997, s. 562).

Osmanlı kuruluş döneminde genellikle ilmiye mesleğinden gelen ve iyi derecede fıkıh bilen veziriazamlar kanunların oluşturulmasında belirleyici rol oynar. Bu konuda devrin veziriazamlarına dönemin önde gelen alimleri yardım eder. I. Murad döneminde Osmanlı mali kurumlarının tesis edilmesinde dönemin alimleri ihtiyaç duyulan kanunların tesisi için devlet adamlarına telkinde bulunur. Şer'i hukuk toplum ihtiyacının tümüne cevap vermekten uzak olduğundan toplumda eskiden beri var olan örfi hukuk günün gereksinimleri doğrultusunda güncellenir (Taneri, 1997, s. 58).

Osmanlı kuruluş dönemine ait vakıf ve temlik belgelerinden örfi vergi esaslarının daha o dönemde yerleşmiş olduğu anlaşılır. 1366 tarihinde Murad Bey Ahi Musa'ya verdiği vakıf beratında onu avarız-ı divaniden, tekalif-i örfiden, ulakdan, sekbandan, cerahordan, naibden, salgundan muaf tutmuştur. Burada adı geçen görev ve vergiler örfi hukuka aittir. Burada geçen muafiyetler şekil ve içerik açısından eski Türk-Moğol tarhanlık geleneğinden kaynaklanır.(İnalçık, 2005, 31). Dini hukuku dair fetva mecmuları ise diğer hukuk metinleri çerçevesinden farklı değildir. Bu mecmualar kurallar ile uygulama arası, gelenek ve dönüşüm bağlamında bir ara yüzü simgeler (Van Leeuwen, 2012, s. 127).

İlk Osmanlı Kanunnamesi kabul edilen Fatih kanunnamesinde ve bundan sonra hazırlanan kanunnamelerde de görüldüğü üzere bu kanunname külliyatlarında umumi kanunnamelerin yanı sıra o günkü ihtiyaca binaen pek çok yasakname sureti de yer alır (İnalçık-Anhegger, 2000, s. 4-27). Örfi yasalar için dini hukuku temsil eden şeyhülislam şer'i maslahat değildir, ülü'l emr nasıl emretmişse öyle hareket

etmek gerekir diye beyanda bulunur (Çağatay, 1994, s. 660). Kur’anda ise ülü’l-emr’e itaat bir emirdir (Nisa Suresi 59. Ayet). Dini hükümleri uygulayacak olan dünyevi otoritedir. Dolayısı ile dini emirlerin uygulanması sultanın iradesine bağlıdır. Bunun farkında olan Fatih “hakim-i mutlak” sıfatı ile kamu hukukunu kendi iradesine göre tanzim etmiştir. Dini hükümler ise daha çok medeni hukuk gibi özel hukuk alanına giren sahalarda etkindir (Mumcu, 2007, s. 33). Fatih Kanunnamesi’nde yer alan, ve kamu vicdanını yaralayabilecek, kardeş katli meselesinde ise “ekser ulemanın tecviz ettiği” ibaresi ile bu durum dini açıdan meşrulaştırılma yoluna gidilmiştir (Özcan, 2012, s. 18). Esas olan devletin bekasıdır. Burada hatırlanması gereken durum Osmanlı Devleti kuruluşunda ve teşkilatlanmasında Türk-Müslüman kökenli ulemanın aktif rolüdür. Ülü’l emre itaat aynı zamanda dini bir emirdir ancak İslam dininin öngördüğü bir devlet modeli yoktur. Asıl olan adaletin tesis edilmesidir (Uludağ, 2020, s. 11). Aksi takdirde dindarlığın bir önemi kalmaz. Koçi Bey’in de naklettiği kadim düstura göre “küfr ile dünya durur, zulüm ile durmaz” (Koçi Bey, 1972, s. 47).

Fatih Kanunnamesi’nde biri reaya diğeri devlet teşkilatı için iki ayrı kısım yer alır. Kanunî döneminde de yoğun bir kanunname faaliyetine girişilir. Sultana Kanunî, lakabının verilmesine neden olan bu kanunname külliyatları Nişancı Celâzâde tarafından kaleme alınır. Bu kanunlar sultan iradesine dayanan kanun külliyatıdır ve şeriatla ilgili değildir. Örfî hukuku temsil eder (İnalcık, 2012, s. 17.). O dönem kanunname metinleri bugünkü gibi teferruatlı metinler değildir. Çoğunlukla sultanın emri ve var olan kanunların bir araya getirilmesinden oluşur (Barkan, 1943, s. XXII). Osmanlı Devleti’nde temel idari ünite olan sancakların kanunlarını ve içeriğini fetihden sonra ele geçirilen yeni bölgenin, vilayet tahrirlerini yapan Osmanlı görevlilerinin kaydettiği yerel örf belirliyordu. Osmanlı yönetim sistemi ele geçirilen her yerde aynı ve değişmez hukuk kuralını halka dikte etmemiştir (Singer, 1964, s. 61).

Osmanlı ceza kanunları ve vilayet kanunnameleri çoğunlukla ferman kayıtlarını ihtiva eder. Genel kanunnameler tüm imparatorlukta geçerli iken belli bir konuda belli bir bölgeye gönderilmiş ferman ya da yasakname formunda olan kanunlar ilgili bölgeyi kapsar (İnalçık-Anhegger, 2000). Genel kanunnamelerin mahkemelerde resmi kod olarak kullanımının zorlanmadığı belirtilebilir. Esas olarak Osmanlı Devleti'nde belirli emirler belirli tarihlerde geçerlidir. Her zaman imparatorluğun en son hükmü esas alınır (İnalçık, 1997, s. 566). İlke olarak kanun sultanın saltanatı boyunca geçerlidir. Yeni sultan tahta çıktığında bu kanunlar her yeni sultan tarafından tekrar teyit edilir veya ihtiyaçlar doğrultusunda daha önce de belirtildiği gibi bazı değişiklikler yapılabilir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, kanunlar söz konusu olduğunda korucuyu karakter arz eder. Kullanımdaki kanunları teyit edilme eğilimi görülür. Osmanlı sultanları kendilerinden önceki sultanların kanunlarını, yeni ele geçirilen bölgelerdeki yerel gelenekleri bölge halkının da memnuniyeti veya memnuniyetsizliğini dikkate alarak bu doğrultuda uygulama eğilimindedir. Memlûk Sultanı Kayıtbay'ın kanunları, Akkoyunlu Uzun Hasan kanunları, Dulkadirli Alaüddin devle'nin kanunları bu bölgelerin fethi ardından Osmanlı kanunnameleri adı altında uygulanmaya devam eder (İnalçık, 1997, s. 562). Bu bakımdan bazı cezalar “örf-ü maruf” olarak tabir edilir (Barkan, 1943, s. 71; Heyd, 1973, s. 168-173). Fatih Kanunnamesi'nde yer alan “atam dedem kanunu” ibaresi de bu durumun göstergesidir. Daha sonra düzenlenen kanunnamelerde de sıklıkla “kadim” olana atıf vardır. “Adet-i kadim”, “kadimden olagelen”, “kanun-ı kadim”, “eyyam-ı kadim” gibi ifadelere özellikle vergi meseleleri ile ilgili hususlarda sıklıkla rastlamak mümkündür (Barkan, 1943, s. 39-46; Akgündüz, 1996, s. 516-586; Kurt, 2019, s. 4). Burada yer alan “kadim” tabiri ile kast edilen zaman hatırlanamayacak kadar eskidir. “Kadim oldur ki onun evvelini kimse bilmeye”. Zaman içinde sadece kadimden öncesi değil kadim kavramının bizzat kendisi bilinmeyen bir kavram haline dönüşür (Genç, 1999, s. 4). Esas olarak eski Türk geleneği varlığını farklı coğrafyalarda ve İslamiyet'e geçiş sonrasında yüzyıllar boyunca örf, örfü maruf, kadim gibi kavramlar ile dönüşerek varlığını sürdürür. Osmanlı Devleti'nde özellikle idari yapı, kamu müesseseleri ve

vergi düzenlenmesi gibi konularda milli ve örfî hukuk zaman zaman yerel özellikleri de bünyesine alarak etkisini gösterir ve sonuç olarak kendine has Osmanlı düzeni ortaya çıkar (Barkan, 1943, s. XVI). Sadece kanunnamelerde değil fetva mecmualarında da bazı durumlarda çeşitli meseleler hakkında “eğer kadim ise” cevaz olduğuna dair ibarelere rastlamak mümkündür (Düzdağ, 2012, s. 220-222). Bu “kadim” ibaresini Weber okumaları üzerinden anlamlandırmaya çalışırsak geleneksel toplumda, geleneksel hukuka eklenen yeni kuralların “eskiden beri geçerli imiş gibi” sayılması durumunda yasallaşabileceği varsayımının bir nevi teyidi olarak düşünülebilir (Weber, 2014, s. 343). Gelenek geleceği kuşatan güçlü etkiye sahiptir.

Osmanlı kanunnamelerinin bir başka özelliği devletin merkeziyetçi uygulamalarının en etkin bölgelerinde uygulanan tımar sistemine dair kayıtların kanunnamelerde önemli yer tutmasıdır. Doğal olarak, tımar sisteminin yozlaşması ile bu kanunnameler eski önemini yitirir (İnalçık, 1994, s. 565). Tımar sistemi kapsamında o günün koşulları gereği ulaşım ve güvenlik gibi konularda zorluklar yaşanabileceğinden askerî sınıfa görevleri karşılığında merkezden gönderilen bir tahsisat yer almaz. Bu sınıfın gelirleri tımar sistemine göre kendilerine tahsis edilen araziden topladıkları vergilerden oluşur. Bu vergiler karşılığında askerî sınıf, ehl-i örf, çeşitli devlet görevlerini yerine getirdikleri gibi tımarları oranında da asker beslediklerinden devletin hazinesinden ödeme yapılmaksızın hem kamu görevlerini yerine getirilmiş hem de eyalet askerleri denilen ordu tesis edilmiş olur. (Barkan, 1979, s. 286). Daha öncede belirtildiği gibi taşrada ehl-i örf sultanın icra kuvvetinin temsilcisidir. Osmanlı Devleti’nde sancak denilen temel idari ünitenin başında yer alan sancakbeyi barış zamanında sancağında görevlerini yerine getirirken, sefer zamanı maiyetindeki tımarlı sipahi (eyalet askerleri) ile sefere katılırdı (Kunt, 1978, s. 26).

Örfî vergileri, badı-ı heva da denilen resm-i arus, cinayet, ev tapusu, çiftlik, köle ve cariyeye yakalandığında yakalayan kişiye ödenen muştuluk, yava (kayıp hayvan), deştibani, sövme veya döğme gibi suçlar sonucu tahsil edilen vergiler oluşturur (Sahillioğlu, 1991, s. 417). Bu vergiler arazinin idari durumu, tımarın serbest tımar

olup olmaması gibi sebeplere bağlı olarak ehl-i örf tarafından veya has arazi ise merkezden gönderilen görevliler tarafından hazine adına tahsil edilir. Vakıf arazi ise vergiler vakıf görevlileri tarafından tahsil edilir. Örfi vergiler ve miktarları ile ilgili rakamlar kanunnamelerde belirtilmiştir (Barkan, 1943, s. 48-54). Miras paylaşımından ve genel olarak İslam fıkında öşür olarak adlandırılan daha çok toprak mahsullerinden aynî olarak tahsil edilen vergiler ise şer'i vergiler kapsamında değerlendirilmiştir (Güçer, 1964, s. 48-52). Sefer zamanları konan sürsat ve nüzul gibi vergiler örfi vergiler kapsamında yer alır. Vergilerin zamanında tahsil edilmesi kamu görevlerinin aksamadan yerine getirilmesi ve toplum düzeninin sağlanması devlet açısından hayati öneme sahiptir.

Osmanlı kanunnamelerinde “şer'îye-i müteameleve kava'id-i rüsumu örfîye-i mütearife”, “şer' ve rüsum-u örfîyye”, “şer'a ve örf”, “şer'a ve örf ve kanun-u kadime”, gibi şer' ve kanun, örf, adet kavramlarının sıklıkla bir arada kullanıldığı görülür. Örfi vergi ile ilgili bazı hususlarda daha önce de belirtildiği gibi yine şer' ve örf kavramına birlikte yer verildiği de görülür. (Barkan, 1943, s. 1-27). Osmanlı kanunları şer' ve örf kavramını kullanma şekli bakımından en azından bazı konularda kanun ve şeriat ayırımına gitmeksizin bazı kuralların her iki bakımdan geçerli sayıldığı göstermektedir (Heyd, 1973, s. 187-190). Zina gibi şer'i suç kapsamında değerlendirilen fiillerde Osmanlı Devleti şer'i hukukun öngördüğü cezayı değil örfi hukukun öngördüğü para cezasını, ya da hırsızlıkta şer'i hukukun getirdiği el kesme cezası yerine yine örfi hukuka dayanan para cezaları getirir. Bu para cezaları kişinin maddi durumu, zengin, orta halli veya fakir olmasına göre değişkenlik gösterir. (Barkan, 1943, s. 71-125). Osmanlı Devleti'nde kanunnamelerden de anlaşıldığı üzere, kaza organı, şeriatın sert ceza hukuku yerine suça ve suçu işleyen bireylerin durumuna göre farklı yaptırımlar getirebilir. Osmanlı Devleti'nde kaza fonksiyonu daha öncede ifade edildiği gibi şeriatın idealist düzeni yerine reel uygulamalara yönelir ve sonuç olarak kamu menfaati ile idari- siyasi maslahat gereğini dikkate alarak fonksiyonunu icra eder (Feyzioğlu, 2010, s.13).

Kanun ve Şer'

Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren fetih hareketleri devam etmekle birlikte 16. yüzyılın son dönemleri dünyada yaşanan gelişmelerle de bağlantılı olarak (yeni kıta keşfi, kıymetli maden artışı, yükselen fiyatlar) büyük ekonomik krizlerin patlak verdiği, iç isyanların Anadolu'yu kasıp kavurduğu, paranın büyük oranda değer yitirdiği kaotik bir dönemi ifade eder. Sınırlar bir süre daha genişlemekle birlikte Avrupa orduları karşısında eski usul askeri sistem ve teçhizatla mücadele etmeye çalışan ve artık ciddi yenilgiler almaya başlayan Osmanlı Devleti günün değişen koşullarına ayak uydurmakta zorlanır (Akdağ, 2010, s. 503-504).

1585-1650 yılları Osmanlı Devleti'nde ciddi oranlarda sikke tağşişlerinin yaşandığı bir süreçtir. 16. yüzyıl sonlarında basılan mangır para hazineye gelir sağlamakla birlikte para konusundaki istikrarsızlık devlet maliyesini gitgide daha zor duruma sokar (Pamuk, 1999, s. 154-161). 17. yüzyıla gelindiğinde kanunnamelerdeki vergi miktarları para ayarı düşmesine rağmen sabit kalınca doğal olarak toplanan vergi miktarı ve vergi geliri iyice azalır. Bu vergileri tahsil eden sipahi iflas durumuna gelince çeşitli suistimaller ortaya çıkar (Akdağ, 1966, s. 213).

17. yüzyıl ilk yarısında IV. Murad döneminde devlet otoritesi tekrar sağlanmakla birlikte bundan sonra devlet otoritesi ve nüfuzu üzerinde bu derece etkin bir sultanın yer almadığı Osmanlı Devleti'nde II. Mustafa dönemi Avrupa kıtasındaki Osmanlı topraklarının yarıya yakın kısmı ile birlikte mali kaynak ve askeri gücünü de yitirdiği döneme denk gelir (Zinkeisen, 2011, s. 168-169). Bu duruma çeşitli çözüm önerileri ortaya atılır. Bu çözüm önerileri yüzeysel kalır. Devletin içine bulunduğu duruma dikkat çeken siyasetname yazarlarından biri olan ve aynı zamanda Kanunî dönemi sadrazamı Lütfi Paşa (Asafname), eserini kaleme alma gerekçesi olarak sadaret makamına geldiğinde bazı töre ve yasalar ile divan-ı hümayun kararlarının perişan halde bulmasını gösterir (Lütfi Paşa, 1982, s. 11). 17. yüzyıl eserlerinden Kitab-ı Müstetab'da yine benzer durumlar ile birlikte bu kez şer'e vurgu yer alır. Buna göre işler, adalet, şer'i şerif ve kanuna göre yapıldığı dönemlerde reaya ve beyranın huzur içinde yaşadığı ancak adaletten ve kanundan yüz çevrilmesi, devlet

adamları arasındaki fesatlık gibi sebepler ile parlak ve mutlu günlerden uzaklaştığı kaydedilir (Yücel, 1988, s. 2). Eserini IV. Murad'a sunan bir diğer risale yazarı Koçi Bey ise Lütü Paşa gibi düşünmez. Koçi Bey, töre ve yasa yerine dini kurallara vurgu yapar. Koçi Bey yazma sebebini, fitne-fesadın artması, adaletin ortadan kalkması olarak belirtir. Ona göre bu durumun çözümü şeriata bağlanmaktan geçer (Koçi Bey, 1973, s. 3-4).

17. yüzyıl İstanbul'da dini çekişmelerin de yaşandığı bir süreçtir. Osmanlı Devleti'nde 17. yüzyıl sonlarına kadar örfi hukuku şer'i hukuk kapsamına alma çabasına girilmez II. Mustafa dönemine gelindiğinde, sultan kanunnamelerde yer alan "şer ve kanun" ifadesinden "kanun" ibaresinin çıkarılmasını emreder (Barkan, 1943, s. XIX). Bununla birlikte resmi kayıtlarda bu tarihten sonra da kanun ibaresi kullanılmaya devam eder (Toraman, 2005, s. 56-72). Tımar sistemi ve buna bağlı vergiler kanunname metinlerde yer aldığından kanun ibaresi 19. yüzyıl başlarına kadar kullanılmaya devam eder (Akarsu, 2006). Bu dönemde eyalet yönetimlerinin büründüğü hale dikkat çeken Akdağ ise 17. yüzyılı kanun veya şeriatın hakim olduğu dönem olmaktan ziyade "zorbalar devri" olarak nitelendirir (Akdağ, 1966, s. 217).

Şer' ifadesinin ön plana çıkarılmasına gerek duyulan bu dönem sadece iktisadi konuda değil devlet idaresi ve toplumsal açıdan ciddi sıkıntıların baş gösterdiği dönemdir. Kadılara ve diğer askeri personele eşkıyalık, vergi meselesi, askeri sınıfın kanunsuz uygulamaları gibi sebeplerle merkezden gönderilen emirlerde artış görülür. (Uluçay, 1944, s. 444-472). Dönemin edebi eserlerine "Rüşvetin adını mahsul koymuşlar. Hükümden evvel ider hükmi mezâd" şeklinde yansıyan yolsuzluk iddiaları adalet mekanizmasının düştüğü durum hakkından da ipucu niteliğindedir: (Bilkan, 2002, s. 120). 17. yüzyıl yaklaşırken rüşvet iddialarının arttığı, eşkıyanın kol gezdiği, kadı, sipahi gibi askerî sınıfın suistimallerinden halkın bunaldığı bir dönemde kanun kavramının çıkarılıp, şer' kavramına vurgu yapılma gereği duyulması bazı siyasetname yazarlarının da öngördüğü şekli ile devletin içinde bulunduğu duruma kurtuluş reçetesi olarak dine sarılmak gerektiği düşüncesinin ortaya atıldığı bir süreç olarak ortaya çıkar (Uluçay, 1944, s. 110-143; Danışman, 1972, s. 4; Mumcu,

2005, s. 130). Kurtuluş dini emirlere sıkıca sarılmak olarak görülmekle birlikte şer'î sınıfı temsil eden ilmiye sınıfı ise devletin içinde bulunduğu genel yozlaşmanın bir parçası olmuştur. İlmîye hiyerarşisi bozulmuş, Sultan İbrahim Cinci hoca lakablı Safranbolulu Hüseyin Efendi adlı hastaları okuyarak iyileştirdiği öne sürülen şahsı Anadolu kazaskerliğine kadar yükseltmiştir (Uzunçarşılı, s. 123-225).

17. yüzyıl risale ve fetva mecmualarının arttığı bir dönemdir (Akgündüz, 1994, s. 448; Şeyhülislam Yahya Efendi, 2009; Şeyhülislam Yenişehirli Abdullah Efendi, 2011). Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Osmanlı kanunnameleri ve hukuk düzeni Tanzimat sürecine kadar büyük yapısal bir değişime uğramadan devam etmiştir (Feyzioğlu, 2010, s. 47-49).

17. yüzyıl genel krizlerine eklenen dini krizde başı Kadızadeliler çeker. Osmanlı Devleti'nde Fahreddin Razi mektebi ulemasının resmi uygulamalarına tepki olarak başka bir mektep, İbni Teymiyye mektebi ortaya çıkar. Özellikle cami vaizleri ve taşra uleması arasından çıkan bu mektep mensupları selefiyeci zihniyete sahiptir. Bu zihniyet ilk defa XVI. yüzyılda Birgivi Mehmet Efendi ve XVII. yüzyılda onun temsilcileri Kadızadeliler tarafından takip edilir. Birgivi'nin temel din anlayışını İslam'ın ana karakterinde var olmayan sonradan çeşitli sebeplerle halk arasında ortaya çıkan dini bid'atlerle mücadele ve dini ana yapısına döndürme şeklinde özetlenebilir (Ocak, 2002, s. 21). İstanbul'da cami cemaati arasında kadızadeliler taraftar bulmakta zorlanmamıştır (Zilfi, 2008, s. 131).

17. yüzyılda İstanbul'da ortaya çıkan Kadızadeliler hareketi ve Kadızadelilerin takipçileri (Kadızzade Mehmed, Vani Mehmed Efendi) sufi çevrelere düşman yaklaşımları ve akli ilimlerin bid'at sayılması, dinin peygamber döneminde olduğu şekli ile yaşanması gerektiği ve sonradan ortaya çıkan dini uygulamaların bid'at olduğu gibi düşünceleri savunur. Bu akım sosyal ve dini yaşamın yanı sıra devlet kurumlarını da etkisi altına alır (Çavuşoğlu, 2001, s. 100). Köprülü Mehmed döneminde Kadızadeliler Kıbrıs'a sürgün edilse de Sadrazam Fazıl Ahmed döneminde tekrar saray ile yakınlaşma yaşanır (Özcan, 1995, s. 210). Kadızadeliler hareketinin takipçilerinden Vani Mehmed Efendi IV. Mehmed'in şeyhliğini yapar (Zilfi, 2008,

s. 149-150). Mesihlik iddiasının da gündeme geldiği bu dönem dini algı açısından klasik dönemden farklılık arz eder. Kâtip Çelebi, Kadızadelilerin dayanağı Birgivi Mehmed Efendi eserleri hakkında, tarih bilgisi olmadığını ve toplumun örf ve adetlerini bilmediğini belirtir. Yazar aynı eserinde İbn-i Arabî'yi kafir olarak nitelendiren Kadızadeliler için Kadızadelerilerin bu konudaki yaftalamalarının kapı gıcirtısı, sinek vızıltısı mesabesinde olduğunu ifade eder (Kâtip Çelebi, 2008, s. 90-187). Kendi toplumsal dokusundan bihaber, kendi örf ve adetine yabancı bir din anlayışının uygulanabilirliği tartışmalıdır. Devlet yönetiminde ve toplumsal yaşamında baş gösteren sıkıntıların, dinden sapma düşüncesine bağlanması, akıl sahiplerine hitap eden ve akli kullanmayı tavsiye eden bir dinde üstelikte akli ilimlerin bid'at sayılarak, dine sarılma eğilimi dikkat çekici bir durum oluşturur.

Sonuç ve Öneriler

Osmanlı Devleti kuruluş sürecinde ilmiye kökenli sadrazamlar devlet teşkilatını şekillendirir. Bu süreçte özellikle vergi meselesi, ceza kanunları ve devlet idaresinde eski Türk hukuku, örfün esas alındığı görülür. Fatih Kanunnamesi ve daha sonra hazırlanan kanunname metinlerine bakıldığında örfi hukukun geniş bir uygulama sahası olduğu anlaşılabilir. Hem eski Türk hukuku ve devlet geleneği hem de İslami anlayış açısından devlet yönetiminde hedeflenen adaletin tesisidir. Devlet adalet ile ayakta durur. Adalet kavramı farklı toplumlarda farklı şekillerde tanımlanabilir olsa da her toplumda devleti yönetenlerden beklenen adaleti sağlamalarıdır. Adalet ise kanunlar vasıtası ile tecelli ettirilebilir. Bu ise idealize edilmiş ya da ütopyik kanunlar yerine toplumun kültür kodlarını, gelenek ve töresini dikkate alan, toplum ve bireyin ihtiyaçlarına zamanında cevap veren gerçekçi kanunlarla mümkün olabilir.

Osmanlı Risale yazarlarından Koçi Bey'in naklettiği üzere Müslüman olmasa bile bir devlet adalet üzere tesis edilmiş ise uzun ömürlü olabilir ancak adaletsiz bir yönetimin Müslüman olması o devleti uzun süre ayakta tutmaya yetmez. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nde örf ve kanun yerine şer' kavramına vurgu yapıldığı 17. yüzyıl sonları dindarlığın değil aksine devlet yönetiminde ve toplumsal yaşamda pek

çok sıkıntının, suistimallerin baş gösterdiği, rüşvetin, iltimasın, zorbalığın arttığı bir dönemdir. Bu dönem adaletnamelerden de açıkça anlaşıldığı üzere kanunlara riayet edilmediği, devlet görevlilerinin de yer yer eşkıya ile bir olduğu bir süreçtir.

Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar içinde yaşanan siyasi-iktisadi ve dini dönüşümlere karşın örfi hukuka dayanan Osmanlı kanunnameleri Tanzimat sürecine kadar yapısal bir değişime uğramadan varlığını korur.

Kaynakça

- Akarsu, Fatih, *213 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi 1801-1802 (H 1215- 1217)*, Sakarya Ün. SBE, Tarih Anabilim Dalı, YLT, Sakarya 2006.
- Akdağ, M., (1966), Genel Çizgileri ile 17. Yüzyıl Türkiye Tarihi, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.IV/6-7, s.201-247.
- Akdağ, M. (2010), *Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, YKY, İstanbul, 1. Basım
- Akgündüz, A. (1994), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlili*, c.IX, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yay.İstanbul.
- Arsal, S. M., (1947), *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Ün. Hukuk Fak. Yay.
- Aşıkpaşazade, (2013), *Aşıkpaşazade Tarihi*, Necdet Öztürk (Haz.), Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul.
- Barkan, Ö. L., (1943), *Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları, Birinci cilt Kanunlar*, TTK İÜ Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, İstanbul.
- Canatar, M., (2012), Yasa, Yasak, Yasakname Tabirleri , *Adalet Kitabı*, Editörler: Halil İnalçık, Bülent Arı-Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Öncü Basımevi, 21-37.
- Çağatay, Neşet (1994), Osmanlılarda Şer'i- Örfi Hukuk Kavramı ve Uygulanışı, *XII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, (c.III). TTK Yay.
- Danışman, Z. (1972), *Koçi Bey Risalesi*, MEB Yay.Deftardar Sarı Mehmed Paşa, (1995), *Zübde-i Vekayiat*, Abdükkadir Özcan (Haz),TTK Yay.
- Çavuşoğlu, S. (2001), Kadızadeliler, *DİA*, c.X,s.100-102.
- Düzdağ, E. (2012), *Ebussuud Efendi Fetvaları*, Kapı Yay.
- Ergenç, Ö, (2012), *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, TVYY, İstanbul.
- Ergin, M (2015), *Orhun Abideleri*, Boğaziçi Yay.
- Feyzioğlu, H. S, (2010), *Tanzimat Döneminde Kadılık Kurumu*, Kitabevi Yay.
- Genç, R.(1981), *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- Genç, M. (1994), "19. Yüzyılda Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün Klasik Prensiplerindeki Değişmeler", <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254340>.
- Güçer, L. (1964), *Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İÜ İktisat Fak.Yay.İstanbul.
- Heyd, U. (2002), *Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat*, *Türk Hukuk ve Kültür Tarihi Üzerine Makaleler*, Selahaddin Eroğlu (Çev.), Ed: Ferhat Koca, Ankara Okulu Yay.
- Heyd, U., (1973), *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, V.L. Menage (Ed. By), Oxford at the Clarendon Press.

- İnalçık, H. (2011), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Klasik Çağ (1300-1600)*, Ruşen Sezer (Çev.), YKY.İstanbul.
- İnalçık, H. (2012), "Kutadgu Bilig'de Türk İdare Geleneği ve Adalet", *Adalet Kitabı*, Editörler: Halil İnalçık, Bülent Arı-Selim Aslantaş, Kadim Yayınları, Öncü Basımevi, 1-20.
- İnalçık, H. (1997), Kanunname, *Encyclopedia of İslam*, vol. IV. edited by: B. Lewis-CH Pelat-J. Schact, Leiden.
- İnalçık, H.-Anhegger R. (2000), *Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani*, TTK Yay., Ankara.
- İnalçık, H. (2005), Türk İslam Devletlerinde Devlet Kanunu Geleneği, *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayınları, İkinci baskı, İstanbul.
- İpşirli, M. (1994), Ehl-i Örf, *DİA*, c.X. TDVY, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ. (2010), *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay.
- Kalan, Ş. G., (2011), "100/1 Numaralı Kayseri Şer'iyе Sicili (H.1004/M.1692) Transkripsiyon ve Değerlendirmesi", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Kaşgarlı Mahmud (2013), *Divân-ü Lugât-it Türk*, Besim Atalay (Çev.), Türk Dil Kurumu Yay.
- Kâtip Çelebi (2008), *Mizânü'l-Hakk Fi İhtiyari'l-Ehakk*, Türkçeleştirenler: O. Ş. Gökyay-S.Uludağ, Kabalcı Yay., İstanbul.
- Köprülü, F. (2012), "Ortaazam Türk Hukuki Müesseseleri: İslam Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok Mudur?", *Adalet Kitabı*, H. İnalçık-S.Aslantaş (Ed.), 39-72.
- Köymen, A. (1976), *Tuğrul Bey ve Zamanı, Kültür Bakanlığı Yay.*, İstanbul.
- Kurt, Y., "I. Ahmed dönemine Ait Bir Osmanlı Kanunnamesi", *Belgeler*, TTK, c.XXXI, Sayı:35, 1-48.
- Lütfi Paşa, (1982), *Asafname*, Ahmet Uğur (Haz.), Kültür ve Turizm Bak. Yay.
- Mumcu, A. (2005), *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, İnkılâp Yay., İstanbul.
- Mumcu, A. (2007), *Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl*, Phoenix Yay., 3. Baskı, Ankara.
- Ocak, A.Y. (2002), "Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı", *Türkler Ansk.*, c.XI. Yeni Türkiye Yay.
- Özcan, A. (2012), *Fatih Sultan Mehmed Atam Dedem Kanunu*, Yitik Hazine Yay.
- Rousseau, J. J. (2006), *Toplum Sözleşmesi*, Tahsin Yalın (Çev.), Kalkedon Yay.
- Sahillioğlu, H. (1991), "Bad-ı Heva", *DİA*, c.IV, TDVY.
- Singer, A., (1996), *Kadılar, Kullar, Kudüslü Köylüler*, Sema Bulutsuz (Çev.), TVYY.
- Taneri, A., (1997), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Devrinde Vezir-i A'zamlık (1299-1453)*, Akademi Kitabevi, 2. Basım, İzmir.
- Toğan, Z. V. (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi.
- Toraman Leyla (2005), *128 Numaralı ve 1717/1718 Tarihli Mühimme Defteri*, Fırat Üniv. SBE, Tarih Anabilim Dalı, YLT, Elazığ.
- Tursun Bey (1977), *Tarihi-i Ebü'l Feth*, Mertol Tulum (Hazırlayan), Baha Matbaası.
- Uluçay, Ç. (1944), *XVII Asırda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yayınlarından, sayı no: XI, Resimli Ay Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, c. II, 6. Baskı, TTK Yay.
- Van Leeuwen, R., (2012), *Bir Osmanlı Şehri Şam: Vakıflar ve Şehir*, çeviren: H. Ebru Aksoy, Küre Yayınları, İstanbul.
- Yusuf Has Hacip, (1959), *Kutadgu Bilig*, Reşit Rahmeti Arat (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yay.

Yücel, Y., (1988), *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, TTK.

Zinkeise, J. W., (2011), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. V, Nilüfer Epçeli (Çev.), Yeditepe Yay.

Zilfi, M. (2008), *Osmanlı Uleması*, M. Faruk Özçınar (Çev.), Birleşik Yay.,

Extended Abstract

The "custom" constitutes the unique legal order of the old Turkish communities. In this context, law and legal practices are expressed with concepts such as custom, law, and tradition. The word "törü" is used many times in the Orkhon monuments, one of the oldest sources of Turkish culture. According to the 11th century Turkish dictionary *Divan-ı Lügat-it Türk*, "törü" means custom. In the dictionary, the importance of the ceremony is explained with an example such as "the province is left, the tradition is not" (Atalay, 2013, p. 221). In *Kutadgu Bilig*, another work of the 11th century, the concept of custom is emphasized many times. In the work, the concept sometimes takes place with the law and sometimes with the method. According to *Kutadgu Bilig*, the principality is a very good thing, but the law is better, and it is necessary to apply the law correctly. Here, it is recorded that the law, order, customs and traditions, which are best known by the beys, came from the beys (Arat, 1959, p.43-117-147-159-185). The law, on the other hand, includes the rites as well as the sultan's orders. As it can be understood from here, some concepts such as custom, order, and tradition are the basic concepts used interchangeably in the old Turkish law and point to the source of law. This article focuses on the old Turkish law, its sources and its influence in the Ottoman Empire period. These social rules, customs, or traditions, which have a long history and emerged after many experiences, are at the center of the understanding of administration in Turkish states together with the orders of the sultans.

The elements that make up the old Turkish law are the decisions taken in the congresses together with the customs and the will of the khans themselves (Arsal, 1947, p.288). The concept of custom, on the other hand, can be defined directly as the will of the sultan in the Ottoman order (Mumcu, 2007, p.24; Heyd, 1973, p.169).

Tradition is not a set of immutable rules. Turkish rulers may change the tradition in line with the requirements of the time (Kafesoğlu, 2010, p.38). It is seen that the concept of custom is used together with the concepts of law, procedure, order and custom in *Kutadgu Bilig* (Arat, 1959, p.159-485). The Greek origin word *kanun* (law), on the other hand, is mostly used in matters related to taxes and obligations of the people (Heyd, 2002, p.52).

Tursun Bey, who was appointed to important positions at the state level such as treasurer, and divan clerk, and took part in many expeditions in the European continent during the Fatih period, including the concept of Arabic origin custom (*örf*) instead of custom (*töre*). Customs (*örf*) and customs (*töre*) mean the same. The concept of custom can be expressed in the form of a regulation called "sultan's will" which was put by the sultans for the order of the world (Tulum, 1977, p.13).

According to the record of *Aşıkpaşazade*, the first legal regulation in the time of Osman Gazi was the *bac* (bazaar and market) tax, which was taken from the market and whose source was shown as custom. (*Aşıkpaşazade*, 2013, p.30). Orhan Bey's state order and law consist of customs and prohibitions. For this reason, Ottoman laws were also called *Yasak-ı Osmani* (Togan, 1981, p.122). XV. In this century, the term prohibition is used in the same sense.

In the Ottoman Empire, the term *Kanunname* turns into a concept that is frequently used and expanded for various regulations over time. However, the term *Kanunname* can also be expressed as any law, only the sultan's order-edict. It can be a law form in the form

of a single edict, or there can be laws published to apply it in the whole empire or a certain region and a certain social group (for example, about mining bans or nomadic groups, voynuks) (İnalçık, 1997, p.562).

In the Ottoman establishment period, grand viziers who came from the profession of *ilmiye* and had a good knowledge of *fiqh* (Islamic law) played a decisive role in the formation of laws. In this regard, the leading scholars of the period helped the grand viziers of the time. In the establishment of the Ottoman financial institutions during the reign of Murad I, the scholars of the period suggested to the statesmen to establish the laws needed.

Since sharia law (religious law or *fiqh*) is far from responding to all the needs of society, the customary law, which has existed for a long time and represents the legal structure of society, is regulated in line with current needs (Taneri, 1997, p.58). It is understood from the foundation and assignment documents belonging to the Ottoman establishment period that the customary tax principles were established in that period.

In addition to the general laws, there are many copies of the law in accordance with the forbidden need of that day, in the corpus of this code, as can be seen in Fatih's code of law and later in the law books (İnalçık-Anhegger, 2000, p. 4-5-6-7-8-11).

Shaykh al-Islam, *shar'i* is not beneficial for customary sovereignty, he states that it is necessary to act as *ulu'l amr* has ordered (Çağatay, 1994, p.660). In the Qur'an, obedience to *ulu'l-amr* is an order (Surat an-Nisa, Verse 59). It is the earthly transitions that will ultimately apply the religious use as well. Therefore, the future of religious orders depends on the results of the sultan. Being aware of this, Fatih has arranged according to his own intention to go to the public with the title of "absolute judge". Religious provisions, on the other hand, are more effective in the fields of private law such as civil law (Mumcu, 2007, p.33). There is no state model prescribed by the religion of Islam. The main thing is to establish justice (Uludağ, 2020, p.11). As reported by Koçi Bey, the ancient motto is that the world stops with unbelief, it does not stop with cruelty (Koçi Bey, 1972, p.47).

Basically, certain orders are valid on certain dates in the Ottoman Empire. The last rule of the empire is always taken as a basis (İnalçık, 1997, p.566). In principle, the law is valid throughout the sultan's reign. New sultan board transactions these laws are reaffirmed by each new sultan or have some updates at the end of the needs. The Ottoman sultans intend to apply the laws of their predecessors, the local traditions of the new elements, to consume the inhabitants of the region or to apply them, accordingly, considering their displeasure. The laws of the Mamluk sultan Kayitbay, Uzun Hasan's code of law of Akkoyunlu, and Alaüddeve's code of law from Dulkadir continued to be applied under the name of Ottoman law books after the conquest of these regions (İnalçık, 1997, p.562).

The phrase "the law of my father and my grandfather" in the Fatih Kanunname (Fatih's code of law) indicates the origin of the laws. There is a reference to the "ancient" (*kadim*), which was also used in the code of laws issued later. It is possible to come across expressions such as "customary ancient", "ancient tradition", "law oldest", "eyyam-ı kadim" especially with tax issues (Barkan, 1943, p.39,46; Akgündüz, 1996, p. 516-586; 1996 Kurt, 2019, p.4). The time meant by the term "ancient" here is too old to be remembered. "Become ancient so that no one knows its predecessor". In time, not only the pre-ancient but also the ancient concept itself turns into an unknown concept (Genç, 1999, p.4). In the Ottoman Empire, the ruling class called *ehl-i örf* fulfilled its public deficits without being paid from the state treasury, as they provided various state enterprises as well as nurturing soldiers in proportion to their fiefs. The point to be noted is that the concept of "örf" (*ehl-i örf*) here refers to the Ottoman ruling class (İnalçık, 2012, p.75).

In the Ottoman laws, "şer'a ve örfe" ve "kanun-u kadime" it is seen that the concepts of shar' such as and law, custom are often used together. It is also seen that the concepts of shar' and custom are included together, as mentioned before, in some matters related to customary tax. (Barkan, 1943, 1-18-23-26-27). In terms of the way the Ottoman laws used the concept of shar' and custom, it is an indication that some rules are valid in both respects, at least in some matters, without making any distinction between law and sharia (Heyd, 1973, p.187,190). As can be understood from the Kanunnâmes in the Ottoman Empire, the sanctions related to the criminal law in customary law are different from the heavy penal laws in the shari'a law. The district body fulfills its function by considering the public interest and the need for administrative-political interests (Feyzioğlu, 2010, p.13).

The 17th century is a process in which religious conflicts took place in Istanbul. In the Ottoman Empire, until the end of the 17th century, no attempt was made to make the customary law shari'a. By the time of Mustafa, the sultan ordered the removal of the phrase "law" (kanun) from the expression "religious law and law (kanun)" in the Kanunnames (Barkan, 1943, p.XIX). Akdağ, who draws attention to the state of the state governments, describes the 17th century as the "era of tyrants" rather than the period when law or sharia prevailed (Akdağ, 1966, p.217).

This period, in which the expression 'shar' needs to be brought to the fore, is the period when serious problems arise not only in economic matters but also in state administration and social aspects. There is an increase in orders sent from the center to kadis and other military personnel for reasons such as banditry, tax issues, and illegal practices of the military class. (Uluçay, 1944, p.444-472). As the 17th century approaches, in a period when allegations of bribery increased, bandits roamed, and the public was overwhelmed by the abuses of the military class such as kadı and sipahi, the need to emphasize the concept of law and to emphasize the concept of shar'a was to cling to religion as a recipe for salvation in the state as predicted by the authors of the policy. There is a process in which the idea that it is necessary is put forward (Uluçay, 1944, p.110-143; Mumcu, 2005, p.130). On the other hand, the ilmiye class (ulema), which represents the religious class, became a part of the general corruption of the state.

The Kadızadeliler movement emerged in Istanbul in the 17th century and the followers of the Kadızades (Kadızaade Mehmed, Vani Mehmed Efendi) were hostile to the Sufi circles and rational sciences were considered bid'at (religious innovation), that religion should be lived as it was in the time of the prophet. This movement influences state institutions as well as social and religious life (Çavuşoğlu, 2001, p. 100). Kâtip Çelebi wrote about Kadızade residents, and that he does not know the customs and traditions of the society.

As a result, although various changes were observed, the Ottoman Kanunnames and the legal order continued without any major structural changes until the Tanzimat period.